

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

**Praznicul Izvorul Tămăduirii în
spiritualitatea liturgică răsăriteană –
prezentare istorică și analiză liturgică și
teologică**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Coordonator științific:
Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel SAVA**

**Doctorand:
Pr. Daniel DUCA**

**IAȘI
2022**

Comisia de doctorat este alcătuită din:

Președinte:

Pr. Prof. Univ. Dr. Petre SEMEN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași

Coordonator științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel SAVA, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași

Referenți:

Arhim. Prof. Univ. Dr. Cristian (Teofil) TIA, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai”, din Cluj Napoca

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile STANCIU, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai”, din Cluj Napoca

Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru VANCA, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918”, din Alba Iulia

Cuprinsul lucrării de doctorat:

Introducere

Capitolul I - Delimitări conceptuale

I.1. Preliminarii

I.2. Păcatul - perversiune a naturii umane. Abordare imnografică

- I.2.1. Scurte noțiuni preliminare de antropologie
- I.2.2. Aspecte antropologice în imnografie
 - I.2.2.1. Crearea omului
 - I.2.2.2. Căderea în păcat
 - I.2.2.3. Urmările păcatului
 - I.2.2.4. Canonul cel Mare - antropologie prin imnografie
 - I.2.2.5. Păcatul ca boală a sufletului / vindecarea prin Hristos

I.3. Boala, suferința și moartea

- I.3.1. Firea oamenilor înainte de cădere
- I.3.2. Căderea - începutul durerii
- I.3.3. Boală, suferință, moarte în firea căzută a umanității
- I.3.4. Rolul pozitiv al suferinței
- I.3.5. Moartea – boală prin neasumare și vindecare prin asumarea ei în Hristos. Aspecte imnografice
- I.3.6. Folosul morții trupești în iconomia mântuirii

I.4. Mijloace ale vindecării

- I.4.1. Vindecarea - restabilire a firii
- I.4.2. Hristos, Vindecătorul firii
- I.4.3. Sfintele Taine - prezența vindecătoare a lui Hristos în viața Bisericii
 - I.4.3.1. Taina Botezului
 - I.4.3.2. Pocăința - cale spre vindecare

- I.4.3.3. Sfântul Maslu
- I.4.3.4. Sfânta Împărtășanie
- I.4.4. Alte rânduieli
 - I.4.4.1. Agheasma sau apa sfințită - mijloc prin care se transmite harul vindecător
 - I.4.4.2. Vindecarea prin post
 - I.4.4.3. Puterea vindecătoare a Sfintei Cruci
 - I.4.4.4. Rugăciunea către sfinți

I.5. Caracterul terapeutic al slujbelor bisericești

I.6. Concluzii

Capitolul al II-lea - Vindecarea persoanei umane – tema centrală a Duminicilor Pentecostarului. Reflecții imnografice

II.1. Preliminarii

II.2. Tămăduirea firii umane prin Pătimirea și Învierea Domnului

- II.2.1. Moartea și Învierea Mântuitorului ca tămăduire a firii umane. Considerații teologice generale
- II.2.2. Tămăduirea firii umane prin Pătimirea cea de bună voie și prin Învierea cea de a treia zi. Considerații imnografice

II.3. Duminica a doua după Paști (a Sfântului Apostol Toma)

- II.3.1. Generalități
- II.3.2. Toma – portretul biblic
- II.3.3. Cei unsprezece în unul singur – Toma, imagine a întregului grup apostolic
- II.3.4. „Dacă nu voi vedea, în mâinile Lui, semnul cuielor și dacă nu voi pune mâna mea în coasta Lui, nu voi crede” (In. 20, 25)
- II.3.5. Rănile lui Hristos – izvoare de vindecare
- II.3.6. Necredința cea vindecătoare

II.4. Duminica Mironosișelor

II.4.1. Generalități

II.4.2. Duminica Mironosișelor – adevărarea Învierii Domnului

II.4.3. Atunci și acum: cădere prin neascultare / ridicare prin Înviere

II.4.4. Hristos Taumaturgul

II.4.5. Vindecarea omului ca rod al prezenței și lucrării Sfântului Duh

II.5. Duminica a patra după Paști (Vindecarea slăbănogului de la Vitezda)

II.5.1. Generalități

II.5.2. Caracterul baptismal al Praznicului

II.5.3. Vindecarea: act al sinergiei divino-umane

II.5.4. Creare – re/creare

II.5.5. Hristos, Taumaturgul

II.5.6. Păcatul, cauză a bolilor

II.6. Duminica a cincea după Paști (a Samaritencei)

II.6.1. Generalități

II.6.2. Căderea – cauză a suferinței

II.6.3. Hristos – Izvorul cel nesecat al Bisericii

II.6.4. Hristos – Vindecătorul

II.7. Duminica a șasea după Paști (Vindecarea orbului din naștere)

II.7.1. Generalități

II.7.2. De ce îngăduie Dumnezeu suferința?

II.7.3. Hristos – Creatorul și Vindecătorul

II.7.4. Maica Domnului – Maica Vindecătorului

II.8. Duminica a șaptea după Paști (a celor trei sute optsprezece Părinți de la Sfântul Întâiul Sobor din Niceea - 325)

II.8.1. Generalități

II.8.2. Sfinții Părinți – adevărații doctori ai Bisericii

II.8.3. Păcatul ereziei – boală molipsitoare greu de vindecat

II.9. Duminica Cincizecimii (a Rusaliilor)

II.9.1. Generalități

II.9.2. Sfântul Duh, Vindecătorul

II.9.3. Sănătatea sufletească – condiție a primirii Sfântului Duh

II.9.4. Fecioara – cea care L-a purtat în pânțece pe „Cel ce a vindecat firea omenească cea bolnavă”

II.10. Concluzii

Capitolul al III-lea - Apa ca principiu de viață purtător

III.1. Preliminarii

III.2. Prezența apei în Sfânta Scriptură

III.2.1. Considerații generale

III.2.2. Apa ca principiu al vieții. Apele primordiale și prezența Sfântului Duh deasupra lor ca principiu de viață făcător. Despărțirea apelor

III.2.3. Apa: nimicire/mântuire. Apa ca principiu al purificării și al curății. Potopul

III.2.4. Apa ca simbol al distrugerii și al morții. Trecerea prin Marea Roșie

III.2.5. Botezul lui Hristos în apele Iordanului

III.2.6. Apa ca simbol al harului Duhului Sfânt

III.2.7. Apa și vindecarea în Sfânta Scriptură

III.3. Apa în creațiile iconografice din perioada Penticostarului

III.3.1. Penticostarul și taina apei

III.3.2. Apa ca simbol

III.3.3. Apa ca mesaj

III.3.4. Apa ca izbăvire

III.3.5. Apa spre iertarea păcatelor

III.3.6. Apa ca simbol al Sfântului Duh

III.3.7. Apa ca vehicul al vindecării

III.4. Puterea vindecătoare a apei reflectată în cultul Bisericii

III.4.1. Epicleza asupra apei – o Cincizecime mereu actuală

III.4.2. Puterea tămăduitoare a apei în tradiția liturgică a Bisericii

III.4.3. Agheasma Mare – „...spre sănătatea sufletului și a trupului”

III.4.4. Agheasma Mică

III.4.4.1. Caracterul mariologic

III.4.4.2. Caracterul terapeutic

III.5. Apa ca principiu vindecător în terapiile somatice

III.5.1. Considerații preliminare

III.5.2. Scurt istoric

III.5.3. Proprietățile terapeutice ale apei

III.5.4. Hidratarea

III.5.5. Metode folosite în hidroterapie

III.5.6. Hidroterapia în diferite afecțiuni

III.6. Concluzii

Capitolul al IV-lea - Aspecte istorice legate de biserica Izvorului Tămăduirii

IV.1. Preliminarii

IV.2. Primele mențiuni despre Izvorul Tămăduirii.

Relatarea lui Procopius. Împăratul Iustinian, ctitor al bisericii Izvorul Tămăduirii

IV.3. Relatarea lui Nichifor Calist Xantopol.

Preasfânta Născătoare de Dumnezeu–Izvorul Tămăduirii–împăratul Leon I

IV.4. Împărați bizantini – ctitori și binefăcători ai bisericii Izvorului Tămăduirii. Biserica Izvorului de-a lungul istoriei

IV.4.1. Perioada bizantină

IV.4.2. Biserica Izvorul Tămăduirii sub stăpânirea turcească

IV.4.3. Izvorul Tămăduirii în prezent

IV.5. Vindecări minunate consemnate de-a lungul timpului la Izvorul Tămăduirii. Cele două colecții existente

IV.5.1. Scurtă incursiune în istoria consemnării în Colecții a diferitelor vindecări

IV.5.2. Colecția Anonimă

IV.5.3. Colecția de minuni scrisă de Nichifor Calist Xantopol

IV.5.4. Alte vindecări

IV.6. Concluzii

Capitolul al V-lea - Sărbătoarea Izvorului Tămăduirii. Considerații liturgice și omiletice

V.1. Preliminarii

V.2. Sărbătoarea Izvorului Tămăduirii în Vinerea Săptămânii Luminate

V.2.1. Zile cu sinaxă liturgică specială la biserica Izvorului Tămăduirii

V.2.2. Popasuri mariologice în Săptămâna Luminaată

V.2.3. Procesiunile Săptămânii Luminate

V.2.4. Prăznuirea anuală a resfințirii bisericii

V.3. Slujba Izvorului Tămăduirii în tradiția liturgică greacă și slavă

V.4. Evoluția sărbătorii în spațiul românesc

V.4.1. Tipice românești

V.4.2. Penticostare românești

V.5. Rânduiala și particularitățile tipiconale ale prăznuirii

V.6. Sărbătoarea marilologică a Penticostarului? *O după prăznuire?*

V.6.1. Considerații mariologice

V.6.2. Perioada Octoihului. Sărbătoarea Soborului Maicii Domnului

V.6.3. Perioada Triodului. Sâmbăta Acatistului

V.6.4. Perioada Penticostarului. Izvorul Tămăduirii

V.7. Reflectarea Izvorului Tămăduirii în spațiul teologic românesc. Predici și cuvântări

V.7.1. Sărbătoarea evidențiază caracterul terapeutic al Penticostarului

V.7.2. Maica Domnului – Imagine a Bisericii și Izvor al harului

V.7.3. Legătura dintre Vinerea Sfințelor Pătimiri și Vinerea Izvorului Tămăduirii

V.7.4. Legătura dintre praznicul Învierii și cel al Izvorului Tămăduirii

V.7.5. Paralelă între Izvorul/Hristos și Izvorul/Născătoarea de Dumnezeu

V.7.6. Boală și vindecare prin Izvorul Tămăduirii

V.8. Concluzii

Capitolul al VI-lea - Praznicul Izvorului Tămăduirii – aspecte legate de iconografie

VI.1. Preliminarii

VI.2. Maica Domnului în iconografie

VI.2.1. Cele mai vechi reprezentări mariologice

VI.3. Icoana Praznicului

VI.4. Icoana Praznicului în spațiul românesc

VI.4.1. Pictura murală

VI.4.2. Icoane mobile

VI.6. Concluzii

Capitolul al VII-lea - Teologia Praznicului

VII.1. Preliminarii

VII.2. Hristologie și mariologie

VII.3. Simboluri biblice asociate Maicii Domnului în imnografia Penticostarului

VII.4. Maica Domnului ca *Izvor* în imnografia Bisericii

VII.4.1. Maica Domnului ca Izvor. Mărturia
Theotokarionului

VII.4.2. Maica Domnului ca Izvor în imnografia
sărbătorii „Nașterea Maicii Domnului”

VII.4.3. Theotokos ca Izvor în imnografia sărbătorii
„Intrării în biserică a Maicii Domnului”

VII.4.4. Izvorul ca expresie mariologică la sărbătoarea
„Adormirii Maicii Domnului”

VII.4.5. Maica Domnului ca Izvor în imnografia
Octoihului

VII.4.6. Maica Domnului – Izvor în imnografia
Triodului

VII.4.7. Reflectarea numirii de Izvor dată Maicii
Domnului în imnografia Penticostarului

VII.5. Maica Domnului – tămăduitoarea, reflectare imnografică

VII.5.1. Maica Domnului – Tămăduitoarea, reflecții
imnografice pe baza Noului Theotokarion

VII.5.2. Tămăduitoarea în imnografia Octoihului

VII.5.3. Maica Domnului – Tămăduitoarea în
imnografia Triodului

**VII.6. Lecturile biblice ale sărbătorii Izvorul
Tămăduirii și legătura lor cu Maica Domnului**

VII.6.1. Maica Domnului – Templul cel sfânt

VII.6.2. Învierea ca vindecare și vindecarea ca înviere

VII.6.3. Maica Domnului și vindecarea prin Hristos -
Euharistic

VII.7. Teologia imnografiei de la Vecernia Praznicului

VII.7.1. Stihirile de la Doamne, strigat-am

VII.7.2. Stihovna Vecerniei

VII.8. Utrenia Praznicului – teologie prin imnografie

VII.8.1. Cântarea 1

VII.8.2. Cântarea a 3-a

VII.8.3. Sdealna de după Cântarea a 3-a

VII.8.4. Cântarea a 4-a

VII.8.5. Cântarea a 5-a

VII.8.6. Cântarea a 6-a

VII.8.7. Condacul și Icosul

VII.8.8. Cântarea a 7-a

VII.8.9. Cântarea a 8-a

VII.8.10. Cântarea a 9-a

VII.8.11. Luminânda Praznicului

VII.8.12. Stihirile Laudelor

VII.9. Concluzii

Concluzii finale

Bibliografie

Introducere

Preasfânta Născătoare de Dumnezeu ocupă un loc central în istoria mântuirii, în teologia Bisericii, în rânduielile liturgice și în viața duhovnicească a credincioșilor.

În istoria mântuirii, persoana Născătoarei de Dumnezeu este parte integrantă a lucrării pe care Dumnezeu o săvârșește pentru „ca toți oamenii să se mântuiască și să vină la cunoștința adevărului” (*1 Tim. 2, 4*). Dintru început, chiar dacă învăluită în mister, Sfânta Scriptură leagă mântuirea de „sămânța” femeii, care „va zdrobi capul” șarpelui (*Fc. 3, 15*), exegeții Bisericii citind în cheie hristologică, dar și mariologică, aceste versete profetice.

Teologia Bisericii, întemeindu-se pe cuvântul revelat al Scripturii, a proclamat, prin hotărârile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice, că Fecioara Maria este „cu adevărat Născătoare de Dumnezeu”, legând, în chip desăvârșit, persoana ei de Persoana Dumnezeului-Om, Iisus Hristos, Fiul său după trup.

În cadrul cultului divin al Bisericii, Născătoarea de Dumnezeu este o prezență constantă, neexistând nicio slujbă sau rânduială liturgică, fie că vorbim de aspectul comunitar sau obștesc al cultului, fie că vorbim de aspectul particular, în care „Maica Luminii” să nu fie prezentă și chemată în ajutor, ea fiind, așa cum o numesc cântările, „mântuirea neamului creștinesc”.

Evlavia poporului dreptcredincios în fața cultului mariologic poate fi înțeleasă și printr-o simplă amintire a faptului că, atunci când vorbesc de Născătoarea de Dumnezeu, membrii trupului mistic al lui Hristos evită termenii și speculațiile dogmatice și o numesc Maica Domnului sau, așa cum se exprimă evlavia populară

românească, „Măicuța Domnului”, termeni care reflectă caracterul filial al relației cu Cea plină de har.

Premisele de mai sus constituie fundamentul mariologiei, al preacinstirii Născătoarei de Dumnezeu în Biserica Răsăriteană. Născându-L pe „Unul din Sfânta Treime”, Fecioara Maria a devenit persoana umană aflată în cea mai apropiată legătură cu Dumnezeu, cu Izvorul vieții. Primind în pântecele său pe Cel ce este viața și lumina lumii (*In.* 8, 12), Maica Domnului a devenit, ea însăși, sursă sau izvor de nesfârșite daruri.

Imnografia Bisericii, prin numeroasele sale creații aflate în componența slujbelor din tot cuprinsul anului liturgic, se raportează la Născătoarea de Dumnezeu ca la „Cea plină de har” (*Lc.* 1, 28) mărturisind, prin aceasta, că din ea izvorăsc Bisericii nenumărate daruri care îmbracă diferite forme de manifestare. Dintre aceste daruri, sănătatea este un aspect principal al lucrării Maicii Domnului în Biserică, sănătate care nu trebuie limitată doar la aspectul somatic al alcătuirii omului, ci se extinde la întreaga alcătuire a acestuia: trup și suflet. Doar privind omul în ansamblul său putem înțelege ce este sănătatea și cât de importantă este ea în iconomia mântuirii fiecărui mădular al Trupul mistic al lui Hristos.

Motivația alegerii temei și obiectivele cercetării

În lumina considerentelor preliminare de mai sus se situează și tema aleasă pentru prezenta cercetare: *Praznicul Izvorul Tămăduirii în spiritualitatea liturgică răsăriteană - prezentare istorică și analiză liturgică și teologică.*

Încă de la început, țin să precizez faptul că, la prima vedere, tema poate fi ușor catalogată ca fiind o analiză a unei sărbători a Maicii Domnului. Cu toate acestea, concentrându-mă pe imnografia Bisericii din tot cuprinsul

anului liturgic am descoperit că titlul de *Izvor al tămăduirii* dat Maicii Domnului la sărbătoarea din Vinerea Săptămânii Luminate nu este decât o afirmare a calității Maicii Domnului de a fi un neîncetat Izvor de daruri în viața Bisericii lui Hristos, tămăduirea fiind doar unul din multele daruri pe care Dumnezeu le revarsă asupra lumii prin Născătoarea de Dumnezeu. Sărbătoarea Izvorului Tămăduirii nu este o simplă prăznuire a izvorului din Constantinopol, prin care Maica Domnului revărsa tămăduirea, ci este o prăznuire în care Biserica cinstește, nu fără legătură cu Învierea, calitatea sau atributul „Celei pline de har” de a revărsa, ca dintr-un izvor, darurile dumnezeiești asupra Bisericii.

Tema de cercetare ridică numeroase semne de întrebare celor care s-au ocupat cu studierea rânduielilor liturgice caracteristice Bisericii Ortodoxe. Dacă începuturile prăznuirii acestei sărbători au o ancorare istorică, fapt ce nu ridică foarte multe probleme asupra prăznuirii, nu același lucru se poate spune despre prezența acestei sărbători în proximitatea prăznuirii anuale a Învierii Domnului Hristos, mai exact în Vinerea Săptămânii Luminate.

Urmărind cu acribie modul în care Praznicile Împărătești și celelalte sărbători sunt plasate în cuprinderea calendarului Bisericii, ia naștere o nedumerire firească: care este rațiunea pentru care Părinții Bisericii au inserat sau au menținut în cadrul Săptămânii Luminate prăznuirea Născătoarei de Dumnezeu? Oare au ținut cont doar de perspectiva istorică sau au fost purtați de înțeleșuri mai înalte atunci când au statornicit ca, în vinerea de după Paști, să se facă prăznuirea Maicii lui Dumnezeu și pomenire de nenumăratele vindecări care s-au săvârșit prin puterea ei?

Privind cu atenție la cele trei perioade ale anului liturgic ne putem pune, pe bună dreptate, întrebarea: Dacă perioada Octoihului are o sărbătoare mariologică prin

excelență, Soborul Maicii Domnului (26 decembrie) și dacă perioada Triodului are, la fel, un popas mariologic în Sâmbăta Acatistului din Săptămâna a cincea, oare prăznuirea Izvorului Tămăduirii din Vinerea Săptămânii Luminate nu poate fi considerată sărbătoarea mariologică a Penticostarului?

Prin prisma considerațiilor de mai sus, dar și ale altora inserate în corpul lucrării, obiectivele cercetării prezente pot fi rezumate astfel:

1. Evidențierea numirii de „*Izvor*”, atribuită Maicii Domnului de tradiția liturgică a Bisericii, cu accent pe innografia Penticostarului, a Octoihului Mare și a Triodului;
2. Afirmarea, cu bază pe innografie, a adevărului că boala, suferința și moartea sunt direct legate de păcat, înțeles ca îmbolnăvire a firii, iar vindecarea se poate primi doar prin Întruparea „Unuia din Sfânta Treime”, Întrupare făcută posibilă prin acel „*fi*” (*Lc.* 1, 38) spus de Maica Domnului, fapt care evidențiază rolul central pe care aceasta îl are în actul tămăduirii;
3. Aflarea unui răspuns la întrebarea: Praznicul mariologic din Vinerea Săptămânii Luminate are ca punct central doar tămăduirea pe care Maica Domnului o dă prin apa izvorului din Constantinopol sau tămăduirea, celebrată prin prezenta prăznuire, are legătură cu taina Învierii, înțeleasă ca vindecare a firii?
4. Accentuarea faptului că sărbătoarea Izvorului Tămăduirii este sărbătoarea mariologică, prin excelență, a Penticostarului.

Metode de cercetare

1. *Metoda deductivă* – În aria teologiei se aplică studierii elementelor de dogmatică ale Teologiei Ortodoxe. Este o metodă care pornește de la adevărul general de credință și se orientează către felul particular în care dogma se reflectă în viața concretă a credinciosului. Ea deduce adevărurile morale din ideile fundamentale ale teologiei speculative, bazându-se pe Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Cercetarea de față a impus folosirea acestei metode prin prisma faptului că a atins subiecte precum păcatul strămoșesc, natura primordială a omului, Întruparea și Persoana lui Hristos, Născătoarea de Dumnezeu și rolul ei în mântuirea sau vindecarea firii umane. Astfel, la baza demersului de față, stă învățătura de credință formulată de-a lungul secolelor de Părinții Bisericii, sub inspirația Duhului Sfânt, pentru a avea garanția că abordăm tema încadrându-ne în orizontul de adevăr al Ortodoxiei.

2. *Metoda inductivă* – Potrivit studiilor de specialitate, metoda inductivă își organizează raționamentele pornind de la particular la general, de la cauză la efect. Demersul de față a impus folosirea acestei metode în sensul că înțelegerea corectă a prăznuirii Născătoarei de Dumnezeu în Săptămâna Luminată are ca punct de plecare puterea vindecătoare a celei care este Maica lui Dumnezeu, iar această putere vindecătoare s-a revelat la acel izvor din apropierea Constantinopolului care a adus vindecare orbului prin mâna viitorului împărat Leon.

3. *Metoda comparativă* – este o metodă specifică abordării interdisciplinare. Lucrarea de față propune un dialog între diferite ramuri ale cercetării teologice și a altor domenii din afara teologiei: Teologia Dogmatică, Teologia

Istorică, Teologia și practica liturgică, Teologia Morală, Bioetica, Medicină. Pentru a putea identifica punctele de convergență între aceste discipline, alături de evidențierea elementelor specifice fiecărei discipline în parte, lucrarea de față s-a folosit de această metodă atât de necesară în cadrul unui demers științific autentic.

4. *Metoda hermeneutică* – Hermeneutica este știința interpretării, fiind o metodă folosită de la început în reflecția teologică. Există o hermeneutică proprie fiecărui domeniu științific, precum dreptul, filologia, filosofia, estetica sau psihologia. În cadrul acestora, hermeneutica funcționează ca metodologie de interpretare și înțelegere a conținuturilor proprii fiecărui domeniu. Hermeneutica Bisericii se distinge prin caracterul ei de studiu: Sfânta Scriptură, dogme, iconografia și iconografia Bisericii, elementele de tradiție și istorie bisericească. În cadrul strict al lucrării de față, metoda hermeneutică a avut rolul de a aduce în lumină învățătura Bisericii referitoare la păcat, boală, suferință, vindecare precum și despre caracterul amplu al hristologiei și mariologiei prezente în Sfânta Scriptură, în rânduielile liturgice și în iconografia Bisericii.

5. *Metoda istorică*. Dacă istoria este știința care se ocupă cu studierea tainelor trecutului, de cunoașterea cât mai exactă a acestuia, este evidentă folosirea metodei istorice în cadrul prezentei cercetări. Ținând cont de faptul că prăznuirea din Vinerea Săptămânii Luminate are ca punct de plecare izvorul cu ape vindecătoare prin care Născătoarea de Dumnezeu revărsa numeroase vindecări sufletești și trupești, realizarea unei cercetări corecte implică cunoașterea cât mai exactă a trecutului, a modului cum Biserica s-a raportat la această prăznuire din momentul începutului ei, secolul al XIV-lea, și până în zilele noastre.

Stadiul cercetărilor

Sărbătoarea Izvorului Tămăduirii este una relativ recentă în cadrul prăznuirilor anuale închinare Născătoarei de Dumnezeu. Oficiul liturgic a început să se generalizeze târziu în comparație cu celelalte prăznuiri ale Maicii Domnului, secolul al XIV-lea fiind secolul în care a trăit Nichifor Calist Xantopol, cel care a alcătuit slujba Izvorului Tămăduirii. Odată cu acest secol, prăznuirea a început să se generalizeze treptat în toată lumea ortodoxă, ajungând să fie inclusă în rândul liturgic al Penticostarului, având ca zi de prăznuire Vinerea Săptămânii Luminare.

Ca și majoritatea sărbătorilor închinare Născătoarei de Dumnezeu și sărbătoarea Izvorului Tămăduirii și-a luat început de la prăznuirea anuală a resfințirii bisericii construită pe locul unde Maica Domnului i s-a arătat Împăratului Leon I, descoperindu-i apa cu proprietăți vindecătoare.

Spre deosebire de sărbătorile mari închinare Maicii Domnului, despre praznicul Izvorului Tămăduirii sursele bibliografice și cercetările științifice sunt foarte reduse. Dacă despre sărbătorile mariologice clasice avem panegirice și cuvântări ale Sfinților Părinți, exemplificându-i dintr-o numeroasă pleiadă doar pe Sfântul Nicolae Cabasila sau Sfântul Grigorie Palama, care au scris numeroase pagini de o adâncă profunzime teologică la aceste sărbători, despre Izvorul Tămăduirii avem o tăcere aproape totală. Referindu-ne la teologia academică nu se cunosc foarte multe studii ample cu privire la această prăznuire.

Trăgând o linie de delimitare între cercetarea teologică românească și cea străină, în spațiul românesc nu sunt foarte multe studii de specialitate strict pe această temă. Singura lucrare, de mici dimensiuni, care are ca temă principală minunile săvârșite de Maica Domnului la izvorul

tămăduitor este traducerea în limba română a Colecției Anonime. Lucrarea are titlul *Minunile Maicii Domnului de la Izvorul Tămăduitor* și a apărut la Iași, la Editura Doxologia, în anul 2020, sub coordonarea Părintelui Profesor Dragoș Bahrim care, în *Introducere*, oferă câteva informații istorice sumare. Pe lângă această lucrare care tratează în mod special tema Izvorului Tămăduiri, unică în spațiul românesc, mai avem un articol, apărut în limba engleză, care tratează reprezentarea Izvorului Tămăduirii în iconografia românească, articol scris de Ioan Abrudan.

Alături de aceste două lucrări cu tematică exclusivă pe Izvorul Tămăduirii, mai avem o serie de predici care vorbesc despre acest praznic. Autorii lor nu dau referințe științifice despre prăznuirea în sine, ci repetă doar ceea ce spune Sinaxarul tipărit în Penticostar, concentrându-se mai mult asupra aspectelor teologice pe care le implică prăznuirea. În acest sens, avem colecția de predici *Izvorul Tămăduirii. Cele mai frumoase predici*, apărută la Editura „Lumea Credinței” în anul 2019. Mergând pe linia predicilor, avem un volum de predici pentru perioada Penticostarului, al Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților: *Penticostarul - Cincizecimea Învierii*, apărut la Editura Doxologia, în 2011, în care se află și o predică bine documentată, istoric și teologic, cu privire la această sărbătoare. Abordarea Înaltpreasfințitului Calinic asupra acestei sărbători este cea mai bine documentată din tot spațiul teologic românesc. Unele informații istorice se pot găsi și într-o lucrare de mici dimensiuni îngrijită de părintele Eugen Drăgoi de la Galați: *Sfintele Paști pe înțelesul tuturor*. Lucrarea – după cum îi spune și titlul – nu este o operă științifică, dar are unele trimiteri bibliografice, fără pretenții academice, referitoare la Izvorul Tămăduirii. În anul 2020 a apărut, la Editura Reîntregirea, cartea Arhimandritului Melhisedec

Ungureanu, *Lecții de viață ale Cincizecimii – reflecții la perioada Pentecostarului*, în care se găsesc câteva idei teologice legate de praznicul Izvorului Tămăduirii, informațiile istorice sau tipiconale nefăcând parte din rațiunea de a fi a cărții.

În ceea ce privește teologia academică, este de menționat faptul că nu există nicio lucrare de doctorat care să trateze acest subiect. Ceea ce există sunt doar câteva precizări marginale ale unor lucrări care au ca tematică principală perioada pascală și post pascală. Avem, astfel, lucrarea clasică pentru liturgica românească a Părintelui Profesor Ene Braniște, *Liturgica Generală*. Marele liturgist român amintește sumar de această sărbătoare, precizând doar că în această zi se face sfințirea apei. O altă lucrare, în care se amintește, doar în treacăt, despre acest praznic, este lucrarea de doctorat a Părintelui Profesor Lucian Farcașiu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „*Ilarion V. Felea*” din Arad, elaborată sub coordonarea Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula: *Teologia imnografiei Praznicelor Împărătești din ciclul pascal*. Mai există, în spațiul românesc, și lucrarea de licență, publicată în limba germană, a Preasfințitului Sofian Brașoveanul, Episcopul Vicar al Mitropoliei Române a Germaniei, Europei Centrale și de Nord, care are titlul: *Pentecostarul și Spiritualitatea ortodoxă*, lucrare în care autorul amintește de Izvorul Tămăduirii subliniind, cu accent pe imnografia sărbătorii, darurile pe care Maica Domnului le revarsă prin apa Izvorului de viață dătător. O altă lucrare care, la fel, tratează doar în plan secundar praznicul care ne interesează este cea a Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae (Marcel) Tang: *Patristică și Înviere*.

Cercetarea teologică străină este mai bogată în ceea ce privește sărbătoarea Izvorului Tămăduirii, dar nu se poate spune că există totuși studii din abundență care se referă la acest subiect. Avem, mai întâi, un studiu foarte bine

documentat despre mănăstirea care adăpostește izvorul tămăduitor. Studiul este realizat de către Efthymiadis Stephanos, profesor de studii bizantine la Open University of Cyprus. Pe lângă informațiile istorice referitoare la mănăstirea Izvorul Tămăduiri studiul are, la final, o listă bine documentată a vindecărilor care au avut loc la apa cu proprietăți tămăduitoare de la Izvor.

Un alt studiu important pentru cercetarea de față este cel al bizantinistului S. Bénay: *Le monastère de la Source à Constantinople*. Studiul, publicat în două părți, tratează amply despre ctitorirea bisericii, tradițiile anterioare lui Nichifor Calist, apariția și dezvoltarea ulterioară a sărbătorii și despre reprezentarea iconografică a Maicii Domnului, Izvor al Tămăduirii.

O altă lucrare, care se înscrie în modul de lucru al celor doi autori menționați mai sus, este o teză de disertație susținută în Volos, Grecia, în 2014: Ευαγγέλου Ελένης, *Η Μονή της Ζωοδόχου Πηγής στην Κωνσταντινούπολη: Ζητήματα Αρχαιολογίας και Τέχνης*. Lucrarea este poate cea mai dezvoltată și cea mai bine documentată în legătură cu subiectul care ne interesează.

Istoria Izvorului este relatată și într-un studiu al lui Isabel Kimmelfield: *The shrine of the Theotokos at the Pege*. Accentul studiului este pus pe istoricul locului de pelerinaj de la Izvor și pe minunile lucrate acolo de Maica Domnului.

Referitor la minunile consemnate de-a lungul timpului la Izvorul Tămăduirii avem lucrarea bizantiniștilor Alice – Mary Talbot și Scott Fitzgerald Johnson, *Miracle Tales from Byzantium*, în care sunt editate minunile consemnate în Colecția Anonimă. Noua Colecție de minuni, slujba Izvorului Tămăduirii precum și Oratoriul, scrise de Nichifor Calist Xantopol cu ocazia resfințirii bisericii de la Izvor, sunt în curs de publicare într-o ediție critică îngrijită

de bizantiniștii Alice – Mary Talbot și Alexis Alexakis. Pentru prezenta lucrare am folosit transcrierea făcută de părintele John Raffan, *The Life - bearing Spring*. Transcrierea nu este publicată, ci este doar o versiune pregătită pentru obștea de monahii de la Mănăstirea Izvorul Tămăduirii (Chrysopigi), Chania - Creta.

Informații despre Izvorul Tămăduirii, despre minunile și vindecările lucrate de Maica Domnului, mai putem găsi și într-un studiu despre Epigramele lui Manuel Philes (*Epigrams of Manuel Philes on the Theotokos tes Peges and Its Art*), scris de aceeași neobosită bizantinistă Alice – Mary Talbot.

Din spațiul grecesc avem un studiu al Mitropolitului Constantin Harissiadis: *La fête de la Source Vivifiante*. Studiul se remarcă prin faptul că, alături de aspectele istorice, autorul face și un scurt comentariu al iconografiei sărbătorii.

Pe lângă aceste studii, de referință pentru o documentare cât mai corectă asupra mănăstirii Izvorul Tămăduirii dar și asupra sărbătorii în sine, mai sunt o serie de studii care tratează tema Maicii Domnului ca izvor în tradiția Bisericii. Avem, astfel, studiul scris de Helena Bodin: *Rejoice, spring: the Theotokos as fountain in the liturgical practice of Byzantine hymnography*, în care autoarea face o incursiune avizată în tradiția patristică și în Sfânta Scriptură și în care o prezintă pe Fecioara Maria ca izvor și apă aducătoare de vindecare. Un studiu asemănător este cel al Magdalenei Lubanska: *Life-Giving Springs and The Mother of God*, în care se tratează despre cinstirea izvoarelor făcătoare de minuni în Ortodoxie.

Referitor la reprezentarea iconografică, există studiul Nataliei Teteriatnikov: *The image of the Virgin Zoodochos Pege: two questions concerning its origin*. Autoarea face o incursiune bine documentată în istoricul icoanei praznicului,

dovedind, pe baza vechimii icoanei murale de la Mistra – Apendiko, vechimea cultul Izvorului Tămăduirii în Biserica Răsăriteană.

Un alt studiu este cel al Tatjanei Starodubcev, *The cult of the Virgin ζωοδόχος Πηγὴ and its reflection in the painting of the Palaiologan era*, studiu care arată, precum indică și titlul, vechimea cinstirii izvorului cu ape tămăduitoare patronat de Maica Domnului de la Constantinopol și proiecția sa în arta iconografică începând cu epoca paleologilor, socotită cea de-a treia etapă a dezvoltării iconografiei răsăritene.

Tania Velmans are și ea un studiu: *L'iconographie de la Fontaine de Vie dans l'art byzantin*, în care tratează despre Maica Domnului ca izvor al vieții în tradiția iconografică bizantină.

Structura tezei

Fiind vorba despre o teză care are ca punct central *tămăduirea*, structura a fost gândită să cuprindă în sine, mai întâi, o reflectare ortodoxă asupra bolii, suferinței și morții și, mai apoi, locul Maicii Domnului în lucrarea de tămăduire a firii umane, în general, și a fiecărei persoane, în mod special.

Primul capitol, cu titlul: *Delimitări conceptuale*, constituie o incursiune în modul cum se raportează Biserica la păcat, boală, suferință și moarte. Plecând de la cuvintele Sfântului Apostol Pavel că „plata păcatului este moartea” (*Rm. 6, 23*), prezentul capitol, întemeindu-se pe teologia Bisericii, demonstrează, cu accent pe iconografie, că la originea multor suferințe și boli se află, de cele mai multe ori, păcatul. Făcând o scurtă, dar necesară, trecere prin antropologie, scopul capitolului este de a evidenția lucrarea de tămăduire a firii pe care Mântuitorul a săvârșit-o în

timpul slujirii Sale ca Arhiereu, Profet și Împărat. Menționez faptul că prezenta incursiune preliminară nu este fără legătură cu tema tezei, Mântuitorul – înțeles și ca Vindecătorul – fiind Fiul lui Dumnezeu, dar și Fiul Fecioarei Maria, ea primind, prin acceptul de a fi Maică a lui Dumnezeu, și puterea de a împărți harul întregii făpturi create și necreate, așa cum am subliniat în lucrare, întărindu-mi afirmația pe cuvintele Sfinților Părinți. În încheierea capitolului, am vorbit despre *mijloacele vindecării*, accentuând și *caracterul terapeutic al slujbelor bisericești*, în care Maica Domnului este chemată cu insistență să mijlocească și să tămăduiască pe cei care o cinstesc și cu credință o mărturisesc a fi Născătoare de Dumnezeu (Theotokos). Acest capitol introductiv este necesar pentru a înțelege sărbătoarea Izvorului Tămăduirii. Maica Domnului – Tămăduitoarea dăruiește tămăduire nu doar trupurilor, acesta fiind doar unul din aspectele vindecării, ci aduce tămăduire, în primul rând, sufletelor, rolul acesta de tămăduitoare a sufletelor stând la baza vindecării omului în întregul său.

Cel de-al doilea capitol, *Vindecarea persoanei umane – tema centrală a Duminicilor Pentecostarului. Reflecții iconografice* –, scoate în evidență faptul că perioada liturgică cuprinsă între Înviere și Cincizecime are, ca punct central, *vindecarea*. Capitolul prezintă sărbătoarea Învierii ca fiind momentul când Tămăduitorul Hristos a vindecat firea de moarte și de tot ce ține de ea. Vorbind în termeni medicali, Învierea este operația care a scos afară din firea umană tuma aducătoare de moarte. Duminica Tomii a prezentat vindecarea de necredința în adevărul Învierii, iar Duminica Mironosițelor a vorbit despre vindecarea Evei – femeile mironosițe fiind urmașele acesteia. Duminica slăbănogului a adus în centrul atenției ideea că păcatul este cauză a bolii, Duminica orbului evidențiind, mai apoi, că

bolile sunt îngăduite de Dumnezeu și din alte pricini, fără legătură cu păcatul. Imnografia din Duminica samarinencei a vorbit despre vindecarea prin „apa cea vie”, Duminica Sfinților Părinți arătând care sunt condițiile primirii acestei „ape vii”, primire care s-a făcut, mai apoi, în Duminica Cincizecimii. Cunoașterea acestor duminici, cu tematică terapeutică, poate duce la o încadrare corectă a Praznicului Izvorului Tămăduirii în apropierea Paștilor. Sărbătoare a vindecării, Izvorul Tămăduirii, a fost rânduit de Sfinții Părinți să fie prăznuit în perioada liturgică a anului care are ca tematică: vindecarea. Doar privind în cheie terapeutică aceste duminici putem înțelege de ce Biserica a primit și și-a însușit prăznuirea Izvorului Tămăduirii în însăși inima prăznuirii pascale, Săptămâna Luminată. Tămăduirea nu este fără legătură cu tema baptismală, o temă de asemenea centrală a acestei perioade, căci doar o persoană sănătoasă, sufletește și trupește, se poate face părtașă unei Cincizecimi la nivel personal.

În cel de-al treilea capitol al lucrării, *Apa ca principiu de viață purtător*, am accentuat importanța acestei materii primordiale în lucrarea lui Dumnezeu în lume. Apa, așa cum prezintă textul Sfintei Scripturi, s-a dovedit a fi, de multe ori, un mijloc – un vehicul – prin intermediul căruia făptura s-a făcut părtașă harului necreat al lui Dumnezeu. Plecând de la această constatare, ne putem pune întrebarea dacă nu cumva apa, materie prin care s-au dat vindecările pomenite în rânduiala de slujbă, nu este purtătoare a unei realități mai adânci care depășește puterea de cunoaștere limitată a firii omenești și dacă nu cumva ea este imagine a ceea ce cu adevărat este Născătoarea de Dumnezeu în viața Bisericii? Pentru a răspunde la această întrebare, capitolul al treilea al lucrării a încercat o incursiune în Sfânta Scriptură, în practica liturgică a Bisericii și în terapiile somatice, incursiune care a dovedit importanța apei în viața și

mântuirea oamenilor și faptul că ea este purtătoare a unei taine care de multe ori nu este înțeleasă la adevărata ei valoare. Legătura prezentului capitol cu Maica Domnului este subliniată și de cercetarea asupra slujbei de sfințire a apei, cu accent pe Sfeștanie sau slujba Sfințirii celei mici a apei, care este o slujbă în care se împletesc în mod evident două caracteristici principale: caracterul mariologic și caracterul terapeutic, slujba Sfeștaniei, așa cum este ea astăzi cunoscută, fiind o slujbă săvârșită la origine la apele vindecătoare de la Mănăstirea din Vlacherne, slujba în sine fiind o prescurtare a ritualului de afundare în apă care avea loc în vechime la biserica Maicii Domnului de acolo.

Al patrulea capitol, *Aspecte istorice legate de biserica Izvorului Tămăduirii*, s-a dorit a fi o incursiune în istoria zbuciumată a izvorului cu ape tămăduitoare, a bisericii și a locașului monastic de la acest izvor ocrotit de Maica Domnului. Despre începutul bisericii avem două mărturii istorice aflate la distanțe considerabile de timp. Prima, luată în ordine cronologică, este cea a istoricului Procopius (secolul al VI-lea), iar cea de a doua, din secolul al XIV-lea, mult mai bogată din punct de vedere al conținutului, este cea a scriitorului și istoricului bisericesc Nichifor Calist Xantopol. În dezvoltarea subiectului am ales ca punct de plecare relatarea lui Procopius, care este primul, cronologic vorbind, în scrierile căruia se menționează biserica de la Izvor și vindecările care se săvârșeau acolo prin intermediul apei. Cu toate că el plasează ridicarea bisericii celei mari de la Izvor în timpul împăratului Justinian I (527-565), spre deosebire de Nichifor Calist care îl menționează pe împăratul Leon I (457-474) în calitate de ctitor, deci anterior lui Justinian, am ales ordinea cronologică în funcție de scriitor, Procopius fiind, în acest sens, primul care vorbește despre Izvorul Tămăduirii.

Construită de Leon I în urma unei descoperiri făcute de Născătoarea de Dumnezeu, dar căzută pradă uitării; reclădită de Iustinian I și înfrumusețată de mulți alți membri ai familiilor imperiale bizantine, biserica de la Izvor a fost una care, așa cum am arătat în lucrare, s-a identificat pe de-a întregul cu ocrotitoarea ei cerească căreia i-a fost profețit de Dreptul Simeon că prin sufletul ei va trece sabia (*Lc. 2, 35*). Începând cu împăratul Leon I și cu minunea vindecării orbului și ajungând până în zilele noastre, capitolul prezintă principalele momente din istoria bisericii și a izvorului, dovedind importanța și cinstea de care s-a bucurat acest loc sfânt în conștiința și trăirea duhovnicească a Bisericii Ortodoxe de pretutindeni. În partea a doua a capitolului, s-au evidențiat minunile relatate în Colecția Anonimă, în Colecția rescrisă și îmbogățită de Nichifor Calist Xantopol, dar și în alte surse, minuni și vindecări regăsite, sub formă poetică, în slujba din Vinerea Săptămânii Luminată.

În cel de-al cincilea capitol, *Sărbătoarea Izvorului Tămăduirii. Considerații liturgice și omiletice*, am urmărit istoria prăznuirii liturgice a praznicului Izvorului. Plecând de la considerentul că orice manifestare liturgică proprie Bisericii Răsăritene a avut ca sâmbure inițial, fie un eveniment din istoria sfântă a mântuirii relatat în Sfânta Scriptură, fie un eveniment sau loc aflat în legătură cu o persoană sfântă și despre care se află mărturie în istoria și tradiția Bisericii, capitolul prezintă drumul pe care sărbătoarea din Vinerea Săptămânii Luminată l-a parcurs de la o prăznuire anuală a resfințirii bisericii Izvorului Tămăduirii până la sărbătoarea care, începând cu secolul al XVI-lea, a ajuns să fie prăznuită ca sărbătoare distinctă între celelalte sărbători închinată Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu. Fiind o sărbătoare de dată mai recentă, spre deosebire de alte sărbători mariologice din viața liturgică a Bisericii, sărbătoarea din Vinerea pascală are ca punct de

plecare resfințirea bisericii de la Izvor, moment pentru care Nichifor Calist Xantopol a alcătuit un oficiu liturgic închinat Maicii Domnului, oficiu care a fost mai apoi preluat, cuvânt cu cuvânt, începând cu tipărirea primului Penticostar grec de la Veneția din 1525, în celelalte ediții ale Penticostarelor din întreaga lume ortodoxă. În ce privește textul slujbei nu se găsesc diferențe prea mari între diferitele ediții ale Penticostarelor, indiferent de ce tradiție liturgică vorbim, editorii mulțumindu-se să reproducă textul lui Xantopol, subliniind faptul că nu au găsit mențiuni despre această prăznuire în Tipikoane, dar au pus-o în Penticostare „din dragoste față de Născătoarea de Dumnezeu”. Această mențiune se regăsește în toate edițiile Penticostarului, fie că vorbim de edițiile grecești, slavonești sau românești. Prezentul capitol demonstrează că fixarea sărbătorii în Vinerea de după Paști nu s-a făcut deodată, ci a urmat un drum lung, fixarea ei fiind posibilă prin faptul că înainte de apariția sărbătorii, vorbim de secolul al XIV-lea, au existat anumite popasuri mariologice în Săptămâna Luminată, Tipikoanele confirmând acest lucru. Cu timpul aceste sinaxe liturgice, însoțite de procesiuni, au fost înlocuite cu sărbătoarea Izvorului, așa cum este menționată astăzi în Penticostare. Trebuie menționat faptul că tradițiile liturgice greacă și slavă nu acordă o foarte mare importanță acestei prăznuiri, ea având o mai mare importanță în tradiția liturgică românească. În spațiul autohton, generalizarea acestei sărbători, vorbind sub aspect tipiconal, s-a făcut începând cu primele decenii ale secolului al XX-lea, când Biserica Ortodoxă Română s-a organizat ca Patriarhie și a început tipărirea cărților de cult sub o coordonare atentă a Sfântului Sinod. Trecând peste considerațiile de ordin istoric, capitolul al cincilea a căutat să dezvolte o ipoteză de lucru: Praznicul Izvorului Tămăduirii poate fi considerat popasul mariologic al Penticostarului? Răspunsul a fost dat

prin analogia cu celelalte două mari perioade ale anului liturgic care au, la rândul lor, câte o sărbătoare mariologică prin excelență. Finalul capitolului a fost dedicat reflectării praznicului în spațiul teologic românesc, accentuându-se modul cum predicatorii români s-au raportat la această sărbătoare. Predicile închinare Izvorului Tămăduirii se găsesc fie arhivate pe rețele media, așteptând o eventuală editare, fie sunt deja editate în volume. Dintre predicile aflate în spațiul virtual, am ales spre exemplificare o predică ținută de Părintele Profesor Viorel Sava la Mănăstirea Putna, la sărbătoarea Izvorului Tămăduirii din anul 2018, o predică care cuprinde în ea o adevărată teologie a praznicului și a locului pe care Maica Domnului îl ocupă în Biserica lui Hristos. Dintre predicile publicate în diferite reviste, ziare sau volume, se evidențiază, prin adâncimea gândirii teologice, cuvântările Părintelui Patriarh Daniel care a încadrat, ca nimeni altul, prăznuirea Izvorului în tematica terapeutică a perioadei cuprinse între Paști și Cincizecime.

Cel de-al șaselea capitol s-a dorit a fi o dublă incursiune, istorică și teologică, în iconografia Izvorului Tămăduirii: *Praznicul Izvorului Tămăduirii – aspecte legate de iconografie*. Plecând de la câteva considerente preliminare legate de cinstirea sfintelor icoane în Biserica Ortodoxă și continuând cu o scurtă abordare istorică a reprezentării Maicii Domnului în iconografie, capitolul a arătat faptul că reprezentarea pe care o avem astăzi a Maicii Domnului ca Izvor al tămăduirii își are rădăcinile în vechea icoană *Vlahernitisa* sau *Platytera*. Primele reprezentări ale Izvorului Tămăduirii, în care apare și noul titlu mariologic ζωοδόχος Πηγή, aparțin secolelor al XI-lea și al XII-lea și sunt realizate pe suporturi portabile, în mod special pe sigilii bisericești. Primele reprezentări murale, cu titlul mariologic ζωοδόχος Πηγή atașat picturii, se găsesc, începând cu

secolul al XIV-lea, la bisericile de la Mistra (Grecia) și Chora (Constantinopol). Spre deosebire de vechile reprezentări de la Mistra și de la Chora, care se distingeau prin simplitatea compoziției, Maica Domnului ocupând mare parte din compoziția iconografică, și care puteau astfel să transmită mult mai ușor mesajul principal: *Maica Domnului, Izvorul cel de viață primitor* (ζωοδόχος Πηγή), icoanele care au apărut după epoca lui Xantopol au început să fie din ce în ce mai complexe, fiind alcătuite pe două niveluri bine determinate. Erminia iconografică recomandă zugrăvirea icoanei după următorul tipar: în planul superior este reprezentată lumea cerească, care Îl are în centru pe Hristos – Prunc aflat în fața Maicii Sale, El fiind centrul planului superior. Maica Domnului și Pruncul Hristos sunt reprezentați într-un vas baptismal, care ne poate duce cu gândul și la potirul euharistic. Este evidentă legătura cu Taina Botezului, izvorul vieții celei noi în Hristos, dar și legătura cu Taina Euharistiei. Legătura dintre cele două planuri este făcută de apa care curge prin trei guri, trei orificii, trimitere la Taina Sfintei Treimi și la faptul că doar credința desăvârșită prin Botez îi poate aduce omului tămăduirea, care în ultimă instanță este sinonimă cu mântuirea. Planul inferior al icoanei este dominat de un bazin, care în cele mai multe reprezentări are formă de cruce, aidoma vechilor baptisterii. În jurul bazinului se află reprezentați o mulțime de oameni de diferite categorii sociale, toți așteptând să primească vindecarea. Pe plan autohton, icoana Izvorului Tămăduirii a fost prezentă de timpuriu, din secolul al XV-lea, la o distanță de aproximativ un secol față de pictarea ansamblului de la Mistra – Apendiko. Cea mai veche reprezentare se găsește la biserica Sfântul Nicolae a Mănăstirii Popăuți, din județul Botoșani. Reprezentarea face parte din programul iconografic original al bisericii, care a fost pictat în interior

în anul 1496, imediat după construirea ei de către domnitorul Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt. Pentru a explica compoziția icoanei praznicului și mesajul ei teologic, am ales, spre exemplificare, două icoane din spațiul românesc, o icoană din pictura mănăstirii Cetățuia din Iași, pictură murală, și o icoană portabilă de la mănăstirea Sihăstria Putnei. Deși despărțite de câteva sute de ani, ambele icoane transmit același mesaj: Maica Domnului este Izvorul primitor de viață, primind această calitate prin faptul că, la rândul său, a primit Viața în pântecul ei.

Ultimul capitol al lucrării, *Teologia Praznicului*, a urmărit integrarea sărbătorii Izvorului Tămăduirii în vastul domeniu al mariologiei răsăritene. Pe baza mărturiilor din Sfinții Părinți și din innografia Bisericii, se poate observa că titlu mariologic ζωοδόχος Πηγή nu este limitat doar la sărbătoarea din Vinerea pascală, ci este o prezență constantă în innografia închinată Născătoarei de Dumnezeu. Innografia din Octoihul Mare, Triod și Penticostar precum și cea de la sărbătorile Nașterii Maicii Domnului, Intrării Maicii Domnului în Biserică și Adormirii Maicii Domnului conține numeroase referiri la faptul că Maica Domnului este *Izvorul* vieții, dar și al tămăduirilor. De reținut că innografia celor trei mari perioade ale anului bisericesc și cea din cele trei praznice enumerate mai sus este anterioară apariției praznicului Izvorului Tămăduirii, pe baza ei, Nichifor Calist Xantopol, autorul slujbei, compunând imnele Izvorului primitor al vieții (ζωοδόχος Πηγή). Capitolul conține și un comentariu al slujbei, necesar pentru buna cunoaștere a bogăției de sensuri teologice a innografiei de la această sărbătoare. Pentru a capta atenția asupra mesajului teologic pe care vrea să îl transmită prin slujba Izvorului, Nichifor Xantopol așează la începutul Vecerniei o stihiră introductivă: „Lucruri minunate și uimitoare a săvârșit

Stăpânul cerurilor, din început, prin tine, cea cu totul fără prihană. Că și de sus a picurat lămurit ca o ploaie, în pântecul tău, dumnezeiască Mireasă, arătându-te pe tine izvor din care curge toată bunătatea și mulțimea de tămăduiri, izvorând din belșug faceri de bine tuturor celor ce au nevoie de întărirea sufletelor și de sănătatea trupului, prin apa harului” (prima stihiră de la Doamne, strigat-am..., Vecernia praznicului Izvorul Tămăduirii). Stihira exprimă baza mariologiei: tot ceea ce reprezintă Preasfânta Fecioară în istoria mântuirii este lucrare dumnezeiască. Acest adevăr este prezentat de imnograf prin cuvintele: *„Lucruri minunate și uimitoare a săvârșit Stăpânul cerurilor, din început, prin tine”*. Actul alegerii Fecioarei de către Dumnezeu se datorează stării sale de curăție: *„cea cu totul fără prihană”* fiind, potrivit lui Crysip, acel crin care a crescut pe câmpul acoperit de spini. Cuvintele *„că și de sus a picurat lămurit ca o ploaie, în pântecul tău, dumnezeiască Mireasă”* ne duc cu gândul la versetele profetice ale psalmistului *„Pogorâ-Se-va ca ploaia pe lână și ca picăturile ce cad pe pământ”* (Ps. 71, 6), versete care lămuresc taina Întrupării. Pogorându-Se Stăpânul ca o ploaie – ca apa – în pântecul Fecioarei, a făcut-o pe ea: *„izvor din care curge toată bunătatea și mulțimea de tămăduiri”* [Πηγὴν δεικνύων σε, σύμπαν ἀγαθὸν ἀναβλύζουσαν, πλημμύραν τε ἰάσεων]. Faptul că Maica Domnului revarsă neîncetat, prin *apa darului* [ὕδατι τῆς χάριτος] daruri nenumărate spre *„întărirea sufletelor și de sănătatea trupului”*, imnograful îl arată prin expresia *„izvorând din belșug”*, cuvinte argumentate mai apoi prin mulțimea minunilor și a binefacerilor de care credincioșii vor auzi pe întreg parcursul oficiului liturgic.

Concluzii finale

Prezenta cercetare asupra Praznicului Izvorul Tămăduirii s-a dorit a fi o incursiune în mariologia Bisericii, cu accent pe titlul, propriu sărbătorii: Maica Domnului – ζωοδόχος Πηγή, Izvorul primitor al vieții. Incursiunea în innografia Bisericii a relevat faptul că Născătoarea de Dumnezeu nu este doar Izvorul primitor al vieții, ci și Izvorul purtător de viață – ζωηφόρου Πηγή, ambele epitete, sau titluri mariologice, putând fi înțelese doar păstrându-se duhul patristic al Bisericii care leagă hristologia de mariologie, Persoana Dumnezeului Întrupat de persoana în Care S-a întrupat; Fiul Mariei fiind „Viața” prin excelență (*In.* 14, 6). Denumirea sub care este cunoscută sărbătoarea în spațiul românesc, *Izvorul Tămăduirii*, nu trebuie limitată doar la aspectul somatic al tămăduirii. Incursiunea făcută, în primul capitol, în teologia și innografia Bisericii a evidențiat faptul că boala, suferința și în cele din urmă moartea au, de cele mai multe ori, cauze duhovnicești, pentru tămăduirea lor fiind necesară o abordare *holistică* a persoanei umane. În procesul vindecării, Maica Domnului este parte activă din ea revărsându-se asupra Bisericii, ca dintr-un izvor, harul atotvindecător. Tradiția greacă a păstrat pentru prăznuirea din Vinerea pascală denumirea ζωοδόχος Πηγή, nelimitând prăznuirea doar la aspectul tămăduirilor trupești pe care Maica Domnului le revărsă prin izvorul din Constantinopol, accentuând rolul acesteia de Izvor al nenumăratelor daruri pe care le revărsă asupra credincioșilor, între acestea fiind și tămăduirea. Privind din acest unghi, ar putea fi operată și în Penticostarele românești o modificare a denumirii sărbătorii, accentuându-se prin aceasta că prăznuirea Maicii Domnului din imediata apropiere a sărbătorii Învierii are legătură cu Viața care a

biruit moartea, Născătoarea de Dumnezeu fiind cea din care Tămăduitorul Și-a luat început ca om și a tămăduit, prin Înviere, boala neascultării adamice și însoțirea cu moartea pe care protopărinții au ales-o în zorii creației. Denumirea ar putea fi înțeleasă de credincioșii Bisericii și prin raportarea ei la troparul Învierii, cântat atât de des în această perioadă. Dacă în tropar se menționează despre Fiul Fecioarei Maria că a „dăruit viață celor din morminte”, atunci numele sărbătorii *Izvorul primitor al vieții* (ζωοδόχος Πηγή) sau *purtător al vieții* (ζωηφόρος) ar putea dăruia o înțelegere pascală mai evidentă sărbătorii închinată Născătoarei de Dumnezeu din Vinerea Săptămânii Luminate.

În legătură cu cele de mai sus, lucrarea a încercat să ofere un răspuns la întrebarea: De Izvorul Tămăduirii serbăm doar minunile săvârșite de Maica Domnului sau prăznuirea este în strânsă legătură cu Învierea? Un răspuns îl primim prin Sfântul Atanasie cel Mare care mărturisea, în scrierile sale, că prin Învierea lui Hristos a fost *tămăduită* căderea Evei. Asemenea Sfântului Atanasie, întreaga teologie a Bisericii oferă Învierii un caracter terapeutic, caracter preluat mai apoi de întreaga Biserică, percepută de teologi ca *spital duhovnicesc*, după cum se exprima Părintele Patriarh Daniel. Caracterul terapeutic al Învierii este subliniat cu evidență în perioada Penticostarului, fiecare duminică având, printre altele, și o accentuată legătură cu tămăduirea, privită ca prim pas în nevoința omului de a se face părtaș roadelor Sfântului Duh. Înțeleasă ca un parcurs inițiativ, situat între Înviere și Cincizecime, perioada Penticostarului subliniază nevoia vindecării. În cadrul acestui parcurs inițiativ, fiecare duminică evidențiază câte o latură a vindecării. Aceste aspecte ne oferă o lumină de înțelegere și asupra prezenței praznicului Izvorului Tămăduirii în Săptămâna Luminaată. Așa cum am amintit pe parcursul lucrării, fiecare duminică din această perioadă este

socotită ca un praznic, șirul acestor praznice fiind deschis de un praznic închinat Maicii Domnului în care ea este privită ca fiind Maica Celui Care a tămăduit firea prin Înviere. Legătura sărbătorii Izvorului Tămăduirii cu marele praznic al Învierii este un alt aspect asupra căruia s-a concentrat lucrarea de față, demonstrând, prin intermediul iconografiei, că prăznuirea mariologică din Vinerea Săptămânii Luminată poate fi considerată ca fiind o prăznuirea mariologică pascală.

Un al treilea obiectiv urmărit de lucrare, în strânsă legătură cu cele de mai sus, a fost evidențierea faptului că praznicul Izvorului Tămăduirii sau al Izvorului primitor al vieții poate fi considerat ca fiind sărbătoarea mariologică, prin excelență, a Pentecostarului. Perioada Octoihului, pe lângă marile sărbători închinare Maicii Domnului, are o sărbătoare aflată în strânsă legătură cu marele praznic al Nașterii Domnului: *Soborul Maicii Domnului*, cea mai veche sărbătoare închinată Născătoarei de Dumnezeu. Pe bună dreptate această prăznuire poate fi considerată ca fiind sărbătoarea mariologică a Octoihului. De asemenea, perioada Triodului are, în cadrul rânduielilor liturgice, și un moment prin excelență mariologic: *Denia Acatistului* din Sâmbăta Săptămânii a cincea. Prin comparație, putem foarte bine observa că perioada liturgică care ne interesează, cea a Pentecostarului, are o sărbătoare care, asemenea Soborului Maicii Domnului, prăznuit a doua zi după Nașterea Domnului, stă în imediata apropiere a Învierii Domnului: praznicul Izvorului Tămăduirii. Chiar dacă la origine sărbătoarea a fost limitată la preamărirea minunilor și a vindecărilor date de Maica Domnului la izvorul din Constantinopol, cu timpul, accentul sărbătorii s-a mutat pe rolul Maicii Domnului de Izvor, nu doar al tămăduirilor, ci și al harului. Potrivit cuvântului revelat al Sfintei Scripturi, harul este în strânsă legătură cu Învierea, lucru arătat de

Evanghelia a patra: „Iar în ziua cea din urmă – ziua cea mare a sărbătorii – Iisus a stat între ei și a strigat, zicând: Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: râuri de apă vie vor curge din pânțele lui. Iar aceasta a zis-o despre Duhul pe Care aveau să-L primească acei ce cred în El. Căci încă nu era (dat) Duhul, pentru că Iisus încă nu fusese preaslăvit” (In. 7, 37-39), venirea Duhului fiind condiționată de preaslăvirea lui Iisus, preaslăvire primită prin Moarte și Înviere. Prin Înviere, lucrarea harului s-a făcut cunoscută în lume, Părinții Bisericii legând, prin taina nedespărțirii Fiului de Maică, primirea harului de Izvorul primitor al vieții care este Născătoarea de Dumnezeu. Privind din acest unghi și nelimitând sărbătoarea doar la vindecările pe care le dă Maica Domnului, putem afirma că praznicul Izvorului Tămăduirii poate fi considerat, pe bună dreptate, ca fiind sărbătoarea mariologică a Pentecostarului. Chiar dacă este una dintre cele mai noi sărbători închinată Maicii Domnului asta nu înseamnă că nu are un rol important în viața Bisericii lui Hristos, lucrarea lui Dumnezeu în Biserică fiind o permanentă *αποκάλυψις*, o continuă *descoperire* de noi sensuri, de noi taine. Pentru a înțelege acest lucru, avem ca exemplu prăznuirea Imnului Acatist din Sâmbăta a cincea a Postului Mare, sărbătoarea mariologică a Triodului. Fixarea acestei prăznuiri s-a făcut destul de târziu, unele Tipikoane mărturisind faptul că în secolul al XIII-lea nu era fixat pretutindeni ca ea să fie serbată în ziua de sâmbătă, unii serbând Denia Acatistului în directă legătură cu praznicul Bunei Vestiri. Vedem așadar că a fost nevoie de sute de ani ca o prăznuire să primească o cinstită și o prăznuire în întreaga Biserică a lui Hristos. Întorcându-ne la praznicul Izvorului Tămăduirii sau al Izvorului primitor al vieții, el este unul care a început să fie prăznuit, la nivel pan-ortodox, de abia din prima jumătate a secolului al XVI-lea, este un

praznic relativ nou, dar cu toate acestea plin de adâncime teologică. Mesajul principal al praznicului relevă faptul că Maica Domnului este Izvor, prin legătura ei cu Izvorul care este Hristos Domnul. Pentru a înțelege acest mesaj și pentru a-l primi în viața Bisericii lui Hristos este însă nevoie, așa cum se exprima Părintele Profesor Stăniloae, vorbind despre rolul Maicii Domnului în împărțirea harului, de „maturitate duhovnicească, de o extraordinară adâncime”.

Este cert faptul că prezența acestui praznic în însăși Săptămâna Luminată, deschizător al praznicelor din Penticostar care abordează tămăduirea, este revelator în a arăta locul Maicii Domnului în lucrarea de tămăduire a omului, lucrare săvârșită de Hristos, la nivel ontologic, prin Înviere.

Bibliografie selectivă

1. Izvoare

1.1. Ediții ale Sfintei Scripturi

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
2. *Novum Testamentum Graece*, Edited by Barbara and Kurt ALAND, Johannes KARAVIDOPOULOS, Carlo M. MARTINI, Bruce M. METZGER, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

1.2. Cărți de cult

3. *Ευχολόγιον το μέγα*, Αθηναι, 2008.
4. *Liturghier*, cuprinzând Vecernia, Utrenia, Dumnezeieștile Liturghii ale Sfinților: Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Dialogul (a Darurilor mai înainte sfințite), Rânduiala Sfintei Împărtășiri și alte rugăciuni de trebuință, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012.
5. *Molitfelnic*, cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002.
6. *Molitfelnicul de la Buzău*, din 1848.
7. *Molitfelnicul de la București*, din 1854.
8. *Octoih Mare* care cuprinde cântările Învierii pentru toate zilele săptămânii pe cele opt glasuri bisericești, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003.

9. *Penticostar*, adică sfintele slujbe de la Duminica Paștilor până la Duminica tuturor sfinților, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1999.
10. *Penticostarul de la București*, 1743.
11. *Penticostarul româno-chirilic de la Iași*, 1753.
12. *Penticostarul de la Râmnic*, 1767.
13. *Penticostarul de la Blaj*, 1768.
14. *Penticostarul de la București*, 1782.
15. *Penticostarul de la București*, 1800.
16. *Penticostarul de la Sibiu*, 1805.
17. *Penticostarul de la Blaj*, 1808.
18. *Penticostarul moldovenesc de la Lavra Neamțului*, 1834.
19. *Penticostarul de la Mănăstirea Neamțu*, 1848.
20. *Penticostarul de la București*, 1895.
21. *Penticostarul* care cuprinde în sine slujba ce se urmează din Sfânta și Luminata Duminecă a Paștilor până la Dumineca tuturor sfinților, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1936.
22. *Penticostar*, adică sfintele slujbe de la Duminica Paștilor până la Duminica tuturor sfinților, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1973.
23. *Πεντηκοσταριον*, περιεχον την προεπουσαν αυτω α πασαν ακολουθιαν, Ε'νετη, σιν, 1778.
24. ΠΑΝΘΕΚΤΗ ΙΕΡΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΕΧΟΥΣΑ ΤΟ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Γ. ΚΛΡΥΟΦΥΛΛΠ, 1862.
25. ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ ΤΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΗΣ, ΡΩΜΗ, 1883.

26. ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ ΤΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΗΣ, ΒΕΝΕΤΙΑ, ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ, 1890.
27. ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ ΤΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤΩ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΠΕΡΙΕΧΟΝ, ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ, 2000.
28. SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL, *Noul Theotokarion. Canoanele aghiorite ale Maicii Domnului*, traducere de Laura Enache, Iași, Doxologia, 2012.
29. *Triodul* care cuprinde slujbele bisericești de la Duminica vameșului și a fariseului până în Sfânta și Marea Sâmbătă, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010.
30. ТРІШДЬ ЦВѢТІЯЖ, Москва, 2002.

1.3. Tipikoane

31. ΒΙΟΛΑΚΗ, Γεωργίου, τυπικον κατα την ταξιν της του χριστου μεγαλης εκκλησιας, Κωνσταντινουπολει, 1888.
32. GETCHA, Job, *Le typikon décrypté, Manuel de liturgie byzantin*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2009.
33. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΟΥ, Τυπικον εκκλησιαστικον κατα την ταξιν της του Χριστου Μεγαλης Εκκλησιας, Βενετια, 1881.
34. LUNGULESCU, Iconomul Dimitrie, *Manual de practică liturgică cuprinzând Dumnezeieștile Liturghii ale Sfântului Ioan Gură de Aur, Sfântului Vasile cel Mare, Sfântului Grigorie Dialogul (mai*

- înainte sfințită) cu săvârșirea celor șapte Laude în zilele de rând, sâmbăta, duminica, sărbătorile, praznicele, minologia cu excepțiile prevăzute, Triodul și Penticostarul, București, Tipografia Române Unite, 1926.*
35. MATEOS, Juan S.I., *Le Typicon de la Grande Église, Tome II: Le cycle des fêtes mobiles*, Roma, Pont. Institutum Orientalium Studiorum, 1963.
 36. MORARIU-ANDRIEVICIU, Silvestru, *Tipiconul Bisericii ortodoxe orientale pentru Renduiilele liturgice în toate zilele anului pascalu-bisericescu*, Cernăuți, Tipografia arhiepiscopală, 1883.
 37. *Tipikon de pre cel elino-slavonesc, întru întâia domnie a prealuminatului și preînălțatului Domn Scarlat Alexandru Calimahi, cu blagoslovenia Preașfințitului Arhiepiscop și Mitropolit a toată Moldova Veniamin, și s-a dat în tipar în Iași, în Tipografia Sfintei Mitropolii, la anul de la Hristos 1816.*

2. Dicționare și enciclopedii

38. ABEL, Ulf; BOBROV, Yury; MOORE, Vera; *Icons*, Stockholm, Nationalmuseum, 2004.
39. ACHEMEIER, Paul J., *The Harper Collins Bible Dictionary*, Harper San Francisco, 1996.
40. CARREZ, Maurice; MOREL, François; *Dicționar grec-român al Noului Testament*, traducere de Gheorghe Badea, București, Societatea Biblică Interconfesională din România, 1999.
41. *Dictionnaire de la Bible, contenant tous les noms de personnes, de lieux, de plantes, d'animaux mentionnés dans les Saintes Écritures. les questions theologiques, archeologiques, scientifiques, critiques*

- relatives a l'ancien et au nouveau testament et des notices sur les commentateurs anciens et modernes*, publie par F. VIGOUROUX, pretre de Saint-Sulpice, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, Tome Deuxieme, Premiere Partie, Paris, Letouzey et Ané, Editeurs, 1912.
42. *Dictionnaire de Spiritualité*, vol. XI, Paris, Beauchesne, 1982.
43. JOHNSTON, William M., *Encyclopedia of Monasticism*, Volume I, Fitzroy Dearborn Publishers Chicago and London, 2000.
44. *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichita Cristiane*, diretto da Angelo DI BERARDINO, P-Z, Institutum Patristicum Augustinianum Roma, Marietti 1820.
45. *Orient en Occident. Antiques icones valencianes*, Fundació Bancaixa, 2000.
46. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, prepared at Dumbarton Oaks, Alexander P. KAZHDAN, Editor in Chief, Alice-Mary TALBOT, Executive Director, Anthony CUTLER, Editor for Art History, Timothy E. Gregory, Editor for Archeology and Historical Geography, Nancy P. Ševčenko, Associate Editor, volume 3, New York, Oxford, Oxford University Press, 1991.
47. *The new international dictionary of New Testament theology*, Vol. 3, Zondervan Publishing House of the Zondervan Corporation, Grand Rapids, Michigan, U.S.A. and The Paternoster Press, Ltd. Exeter, Devon, U.K., Editor: Colin BROWN, 1978.

3. Părinți și scriitori bisericești

48. NICEPHORI CALLISTI XANTHOPULI, *Ecclesiasticae historiae*, Tomus XV, Caput XXV-XXVI, în:

- Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, vol. 147, Jacques-Paul Migne (ed.).
49. SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, traducere de Preotul Profesor, Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000.
 50. SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Cuvântări de laudă la sfinți*, traducere de Alexandru Prelipceanu, Iași, Editura Doxologia, 2019.
 51. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Omilii*, II, traducere de Pr. Roger Coresciuc, Iași, Editura Doxologia, 2020.
 52. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Evanghelia după Ioan*, volumul I, traducere de Maria – Iuliana Rizeanu, București, Editura Basilica, 2016.
 53. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, I, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, în colecția: *Părinți și Scriitori Bisericești (P.S.B.)*, vol. 21, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.
 54. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Matei*, traducere de Pr. D. Fecioru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
 55. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, Volumul II, traducere de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Humanitas, 2017.
 56. SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL, *Noul Theotokarion. Canoanele aghiorite ale Maicii Domnului*, traducere de Laura Enache, Iași, Doxologia, 2012.
 57. SFÂNTUL NICOLAE CABASILĂ, *Despre viața în Hristos*, traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr.

- Teodor Bodogae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.
58. SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL, *Tâlcuire la canonul „Ziua Învierii” al Sfântului Ioan Damaschin*, traducere din limba greacă veche de protopresbiter dr. Gabriel Mândrilă și dr. Laura Mândrilă, Editura Sophia și Metafrază.
59. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii și Cuvântări*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, în colecția: *Părinți și Scriitori Bisericești (P.S.B.)*, vol. 17, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.
60. TERTULIAN, *Despre Botez*, traducere de Ieromonah Policarp Pîrvuloiu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012.

4. Volume de autor

61. BARUCH, Simon, M.D., *The principles and practice of Hydrotherapy. A guide to the application of water in disease for students and practitioners of medicine*, New York, William Wood and Company, 1898.
62. BERGER, Albrecht, *Accounts of Medieval Constantinople: the Patria (Dumbarton Oaks Medieval Library)*, Cambridge, London, Harvard University Press, 2013.
63. BOGHIU, Arhimandrit Sofian, *Buchet de cuvântări, predici și meditații*, București, Editura Basilica, 2017.
64. BRANIȘTE, Preot Prof. Univ. Dr. Ene, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, vol. I, București, Basilica, ³2015.

65. BRANIȘTE, Pr. Prof. Univ. Dr. Ene, *Liturgica specială*, Ediție revizuită și completată de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula și de Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, București, Editura Basilica, 2016.
66. BRUBAKER, Leslie and HALDON, John, *Byzantium in the iconoclast era (ca 680-850): The Sources: An Annotated Survey*, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, University of Birmingham, Ashgate Publishing Limited, 2001.
67. † PS CALINIC BOTOȘĂNEANUL, Episcop – Vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, *Penticostarul – Cincizecimea Învierii*, Iași, Editura Doxologia, 2011.
68. CHRYSSAVGIS, John, *The Ecumenical Patriarchate today. Sacred greek orthodox sites of Istanbul*, Istanbul London Editions Turkey, 2014.
69. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Locțiitor de Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, *Comori ale Ortodoxiei, Explorări teologice în spiritualitatea liturgică și filocalică*, Iași, Editura Trinitas, 2007.
70. † DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Făclii de Înviere. Înțelesuri ale Sfintelor Paști*, Iași, Editura Trinitas, 2005.
71. DANIELOU, Jean, *Primitive Christian Symbols*, English translation: Burns and Oates Ltd., 1963.
72. DINU MANOILESCU, Natalia, *Sfântul Duh în spiritualitatea ortodoxă*, Cluj – Napoca, Editura Renașterea, 2005.
73. DIONISIE DIN FURNA, *Erminia picturii bizantine*, București, Editura Sophia, 2000.
74. DUMITRESCU, Sorin, *Noi și icoana*, 31+1 de iconologii pentru învățarea icoanei, Fundația Anastasia, 2010.

75. DUNCAN, James, *Coislin 213, Euchologe de la Grande Eglise. Dissertatio ad Lauream*, Romae, Potificium Institutum Orientale, 1983.
76. EMILIANOS, Arhim., Simonopetritul, *Cuvântări mistagogice la sărbători*, traducere de Ierom. Agapie Corbu, Arad, Editura „Sfântul Nectarie”, 2016.
77. EMOTO, Masaru, *Mesajele ascunse din apă*, traducere de Laura-Corina Miron, Braşov, Adevăr Divin, 2006.
78. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ελένη, *Η Μονή της Ζωοδόχου Πηγής στην Κωνσταντινούπολη: Ζητήματα Αρχαιολογίας και Τέχνης*, Volos, 2014.
79. FARCAȘIU, Preot Dr. Lucian, *Pelerini cu Hristos Cel Înviat spre împărtășirea Duhului Sfânt. O tâlcuire a Duminicilor Pentecostarului pe înțelesul tuturor*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2015.
80. FARCAȘIU, Pr. Dr. Lucian, *Teologia inmografieii praznicelor împărătești din ciclul pascal: studiu liturgic istoric*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2010.
81. FOUNDOLIS, Prof. Dr. Ioannis, *Dialoguri liturgice*, vol. I, traducere de Preot Victor Manolache, București, Editura Bizantină, 2008.
82. GILLES, Pierre, *The Antiquities of Constantinople*, based on the Translation by John Ball, with new Introduction and Bibliography by Ronald G. Musto, Italica Press, New York, ²1988.
83. GRĂJDAN, Pr. Vasile, *Studii de Teologie Inmografică*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2008.
84. HEREA, Pr. Gabriel, *Mesajul eshatologic al spațiului liturgic creștin. Arhitectură și icoană în Moldova secolelor XV-XVI*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2013.

85. HIDIROGLU, Patricia, *Apa divină și simbolistica ei. Eseu de antropologie religioasă*, traducere de C. Litman, București, Univers Enciclopedic, 1997.
86. ICA JR., Diacon Ioan I., *Canonul Ortodoxiei. Canonul apostolic al primelor secole*, vol. I, Sibiu, Deisis, 2008.
87. ICA JR., Diac. Ioan I., *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Sibiu, Deisis, 2008.
88. † IEROTHEOS, Mitropolit al Nafpaktosului, *Isihie și teologie: calea tămăduirii omului în Biserica Ortodoxă*, traducere de Protosinghel Teofan Munteanu, București, Editura Sophia, 2016.
89. † IEROTHEOS, Mitropolit al Nafpaktosului, *Praznicele Maicii Domnului: o perspectivă istorică și teologică*, traducere din limba greacă de Mănăstirea Diaconești și Tatiana Petrache, Bacău, Editura Bonifaciu, 2019.
90. † IEROTHEOS, Mitropolit al Nafpaktosului, *Știința medicinei duhovnicești: practica psihoterapiei ortodoxe*, traducere de Protosinghel Teofan Munteanu, București, Editura Sophia, 2017.
91. IORDACHE, Preot Mihai, *Lumina Învierii. Spiritualitatea Sfințelor Paști*, București, Editura Basilica, 2019.
92. † IRINEU, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Împărăteasa cerului și Mama noastră*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2016.
93. *Izvorul Tămăduirii. Cele mai frumoase predici*, volum îngrijit de Marius Vasileanu, București, Editura Lumea Credinței, 2019.
94. JANIN, R., *La Géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin. Première partie. Le siège de*

- Constantinople et le Patriarcat Ecuménique*, Tome III, Les Églises et les monastères, Publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1969.
95. KALDELLIS, Anthony, *Procopius of Caesarea – Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004.
 96. MAJ, Józef M., S.J., *Coislin 213 – Eucologio della Grande Chiesa. Manoscritto greco della Biblioteca Nazionale di Parigi (ff. 101-211)*, Romae, Pontificium Institutum Orientale. Facultas Scientiarum Ecclesiasticarum Orientalium, 1995.
 97. MAJESKA, George P., *Russian travelers to Constantinople in the fourteenth and fifteenth centuries* (Dumbarton Oaks Studies XIX), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, District of Columbia, 1984.
 98. MANOILESCU – DINU, Natalia, *Iisus Hristos Mântuitorul în lumina Sfintelor Evanghelii*, București, Editura Bizantină, 2004.
 99. MEGHEȘAN, Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru, *Îngerul Siloamului. Teologia mistagogică a Aghesmei mari*, Sibiu, Editura Andreiana, 2014.
 100. *Minunile Maicii Domnului de la Izvorul Tămăduirii*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, Iași, Doxologia, 2020.
 101. NICOL, Donald M., *The last centuries of Byzantium (1261-1453)*, London, Cambridge University Press, 1993.
 102. NIKOLAKOPOULOS, Konstantin, *Imnografia ortodoxă la început și astăzi*, traducere de Diac. Alexandru Ioniță, București, Editura Basilica, 2015.

103. OUSPENSKY, Leonid, *Theology of the Icon*, Volume one, revised translation by Anthony Gythiel with selections translated by Elizabeth Meyendorff, New York, St Vladimirs Seminary Press Crestwood, 1992.
104. PĂTRUNJEL, Vater Serafim, *Die orthodoxe Spiritualität der Osterzeit. Kommentar zum Pentekostarion*, Würzburg, Verlag „Der Christliche Osten“, 1998.
105. PIȘTEA, Diac. Dr. Gabriel, *Sărbătoarea Botezului Domnului. Perspectivă istorică. Elemente de teologie și spiritualitate liturgică*, Iași, Doxologia, 2020.
106. PLĂMĂDEALĂ, † Mitropolitul Antonie, *Cuvinte la zile mari*, București, Editura Sophia, 2009.
107. ROMANIDES, Protopresbyter Prof. Univ. Dr. Ioannis, *Teologia patristică*, traducere de Pr. Dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Metafrază, 2011.
108. RUNCIMAN, Steven, *Civilizația bizantină (330-1453)*, traducere și note de Damian Anfile, București, Basilica, 2021.
109. SAVA, Pr. Prof. Dr. Viorel, „În Biserica slavei Tale”. *Studii de spiritualitate liturgică*, vol. I, Iași, Editura Doxologia, 2012.
110. SAVA, Pr. Prof. Dr. Viorel, „În Biserica slavei Tale”. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică* (III), Iași, Doxologia, 2012.
111. SCHMEMANN, Alexander, *Maica Domnului*, traducere Cezar Login, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2010.

112. SEMEN, Pr. Petre, *Sensul vieții și al suferinței. Comentariu la Ecclesiast și Iov*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
113. SHOEMAKER, Stephen J., *Fecioara Maria în credința și evlavie creștină primară*, traducere din limba engleză de Lucian Filip, Iași, Doxologia, 2018.
114. STĂNILOAE, Preotul Profesor Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2013.
115. STĂNILOAE, Preot Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ²1996.
116. STREZA, † Dr. Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, *Din exilul păcatului la masa Împărăției. II. Pelerini cu Hristos spre Înviere, prin Postul Mare*, Sibiu, Editura Andreiană, 2017.
117. TALBOT, Alice – Mary and JOHNSON, Scott Fitzgerald, *Miracle Tales from Byzantium* (Dumbarton Oaks Medieval Library), Cambridge, London, Harvard University Press, 2012.
118. TANG, Lect. Univ. Dr. Marcel, *Patristică și Înviere. Gândirea Părinților Bisericii în textele Pentecostarului*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2017.
119. TAYLOR, Jane, *Imperial Istanbul. A Traveller's Guide, includes Iznik, Bursa and Edirne*, London, Tauris Parke Paperbacks, 2007.
120. TEOCLIT, Monahul Dionisiatul, *Maica Domnului în teologia și iconografia Sfinților Părinți*, traducere de Cristina Rogobete și Adrian Marinescu, București, Editura Bizantină, 2002.
121. TEȘU, Pr. Ioan C., „*Simt boala ca iubire a lui Hristos*”, Iași, Editura Doxologia, 2017.

122. THOMAS, John and CONSTANTINIDES HERO, Angela (eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C, 2000.
123. TONIOLO, Ermanno. M., *Acatistul Maicii Domnului explicat. Imnul și structurile lui mistagogice*, Presentare și traducere de diac. Ioan. I. Ică jr., Sibiu, Deisis, 2009.
124. UNGUREANU, Arhimandritul Melhisedec, *Lecții de viață ale Cincizecimii. O introducere la perioada Pentecostarului*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2020.
125. VINTILESCU, Pr. Petre, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească*, Galați, Editura Partener, 2006.
126. WARE, † Kallistos, Mitropolit de Diokleia, *Tainele vindecării*, traducere din limba engleză de Florin Caragiu, București, Editura Basilica, 2013.

5. Studii și articole

127. ALMASSMOUM, Sameera M., et alii, „Current clinical status of hydrotherapy; an evidence based retrospective six-years (2012-2017) systemic review”, în: *Bali Medical Journal (Bali Med J)* 2018, Volume 7, Number 3.
128. ARRANZ, Miguel, *Christologie et ecclésiologie des prières pour les malades de L'Euchologe Slave du Sinai*, în: *L'Église dans la Liturgie, Conférences Saint-Serge XXVIe semaine d'études liturgiques, Paris, 26-29 Juin 1979*, éditées par A.M. Triacca et A. Pistoia, Roma, C.L.V. – Edizioni Liturgiche, 1980.

129. BÉNAY S., „Le monastère de la Source à Constantinople”, în: *Échos d'Orient*, tome 3, n°4, 1900.
130. BÉNAY S., „Le monastère de la Source” (Suite.), în: *Échos d'Orient*, tome 3, n°5, 1900.
131. BODIN, Helena, „Rejoice, spring: the Theotokos as fountain in the liturgical practice of Byzantine hymnography”, în: *Fountains and Water Culture in Byzantium*, Edited by Brooke Shilling, University of Lincoln and Paul Stephenson, University of Lincoln, Cambridge University Press, 2016.
132. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, „Cinstirea Maicii Domnului în cultul ortodox și formele ei de exprimare”, în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3 (iulie-septembrie).
133. BUFNEA, Cosmin, „Maica Domnului ca mijlocitoare și vindecătoare, după Imnul Acatist”, în: *Altarul Reîntregirii*, XVII (2012), nr. 1.
134. BURCĂ, Gh., „La Izvorul Tămăduirilor”, în: *Mitropolia Moldovei și Bucovinei*, LIV (1978), nr. 5-8 (mai-august).
135. BUZESCU, Pr. Prof. Dr. Nicolae C., „«Panaghia Theotokos» în lumina Mineiilor” în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3 (iulie-septembrie).
136. BUZESCU, Pr. Prof. Nicolae C., „Teotokos și hristologie în canoanele, stihurile, dogmaticile și troparele Octoihului Mare”, în: *Ortodoxia*, XXIX (1977), nr. 1 (ianuarie-martie).
137. CHIALDA, Pr. Prof. Mircea, „Preacinstirea Maicii Domnului”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LIX (1983), nr. 7-9 (iulie-septembrie).
138. CLOGG, Richard, „Some Karamanlidika Inscriptions from the Monastery of the Zoodokhos

- Pigi, Balikli, Istanbul”, în: *Byzantine and Modern Greek Studies*, volume 4, 1978.
139. CONSTANTINOU, Stavroula, „A Rewriter at Work Nikephoros Xanthopoulos and the Pege Miracles”, în: *Metaphrasis. A Byzantine Concept of Rewriting and Its Hagiographical Products*, Edited by Stavroula Constantinou, Christian Hogel with the assistance of Andria Andreou, Boston, Brill, 2021.
140. CORNIȚESCU, Diac. Emilian, „Temeiuri ale preacinstirii Maicii Domnului în Vechiul Testament”, în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3 (iulie-septembrie).
141. † PF DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Izvorul Tămăduirii este Iisus Hristos, Care ne-a tămăduit de păcatul neascultării”, în: *Ziarul Lumina* din 10 aprilie 2010.
142. † PF DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Izvorul Tămăduirii – har mântuitor”, în: *Ziarul Lumina* din 22 aprilie 2017.
143. DAVID, Diac. Petru, „Cuvânt la Izvorul Tămăduirii”, în: *Cuvântări și predici la Praznicele Împărătești, la Sărbătorile Maicii Domnului, la Duminicile de Peste An și la Sfinții Mari*, volumul II, București, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, 2005.
144. DINU, N., „Penticostarul, oglindă a spiritualității ortodoxe”, în: *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), nr. 7-8 (iulie-august).
145. DUCA, Pr. Drd. Daniel, „Bucură-te, că ai izvorât râul care curge cu ape multe! Maica Domnului, Izvorul cel nesecat al Bisericii, în volumul *Simpozionului „Studia Theologica Doctoralia”*, ediția a XII-a, coordonator Pr. Prof. Dr. Viorel Sava Iași, Editura Doxologia, 2020.

146. DUCA, Pr. Drd. Daniel, „Caracterul terapeutic al slujbelor bisericesti”, în: *Direcții și teme de cercetare în teologia contemporană: Cui folosesc cercetările doctorale?*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2022.
147. DUCA, Pr. Drd. Daniel, „Imnografia Bisericii - mijloc de păstrare și afirmare a credinței ortodoxe”, în: *Slujind Adevărul, slujim pe Dumnezeu și oamenii: aspecte ale cercetărilor doctorale actuale*, coordonator: Pr. Prof. Dr. Viorel Sava, Iași, Editura Doxologia, 2019.
148. EFTHYMIADIS Stephanos, „Le monastère de la Source à Constantinople et ses deux recueils de miracles. Entre hagiographie et patriographie”, în: *Revue des études byzantines*, tome 64-65, 2006-2007.
149. ETZEOGLU, Rhodoniki, „The cult of the Virgin Zoodochos Pege at Mistra”, în: *Images of the Mother of God. Perceptions of the Theotokos in Byzantium*, Edited by Maria Vassilaki, Published by Ashgate Publishing, 2004.
150. GABRIEL, Ierodiaconul, „Marea și Iordanul (simbolismul apei în Teofanie)”, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, în: *Studii Teologice*, XLVI (1994), nr. 1-3 (ianuarie-iunie).
151. GALERIU, Pr. Prof. Constantin, „Maica Domnului «Povățuitoarea»”, în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3 (iulie-septembrie).
152. GANEA, Arhim. Prof. Ioasaf, „Maica Domnului – cea mai cinstită decât heruvimii și serafimii. Cultul ei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXI (1993), nr. 4-6 (aprilie-iunie).
153. GHEORGHESCU, Arhim. Dr. Chesarie, „Născătoarea de Dumnezeu cea plină de har și

- binecuvântată (Luca 1, 28, 35)”, în: *Teologie și Viață*, SN, Anul VI - LXXII (1996), nr. 7-12 (iulie-decembrie).
154. GREATREX, Geoffrey, „The date of Procopius’ buildings in the light of recent scholarship”, în: *Estudios bizantinos*, nr. 1, 2013.
155. GÜVEN, Dilek, „Riots against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the context of demographic engineering”, în: *European Journal of Turkish Studies*, nr. 12, 2011.
156. HARISSIADIS, Constantin, „La fête de la Source Vivifiante (Que l’on nomme en grec: «Ἐορτὴ τῆς ζωοδόχου Πηγῆς»)”, în: *La mère de Jésus-Christ et la communion des saints dans la liturgie (St. Serge, 1985)*, Roma, C.L.V. – Edizioni Liturgiche, 1986.
157. KIMMELFIELD, Isabel, „The shrine of the Theotokos at the Pege”, în: *Fountains and Water Culture in Byzantium*, Edited by Brooke Shilling, University of Lincoln and Paul Stephenson, University of Lincoln, Cambridge University Press, 2016.
158. LUBANSKA, Magdalena, „Life-Giving Springs and The Mother of God Zhivonosn Istochnik / Zoodochos Pege / Balükliyska. Byzantine-Greek-Ottoman Intercultural Influence and Its Aftereffects in Iconography, Religious Writings and Ritual Practices in the Region of Plovdiv”, în: *Slavia Meridionalis*, 17, 2017.
159. LUBANSKA, Magdalena, „«We do it for health (za zadrave)». Sensational Forms Related to the Cult of Healing Springs (ayazma) in Orthodox Christian Shrines in South-Western Bulgaria”, în: *Anthropology of East Europe Review* 35 (1), 2017.

160. MANOLACHE, Anca, „Maica Domnului – Maica Bisericii”, în: *Altarul Banatului*, XLI (1991), nr. 7-9 (iulie-septembrie).
161. MOLDOVAN, Pr. Conf. Ilie, „Învățătura Sfintei Scripturi despre Prea Curata Fecioară Maria și implicațiile ei religios-morale (obiecțiuni și răspunsuri)”, în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3 (iulie-septembrie).
162. PAPAMASTORAKIS, Titos, „Reflections of Constantinople: The Iconographic Program of the South Portico of the Hodegetria Church, Mystras”, în: *Viewing the Morea Land and People in the Late Medieval Peloponnese*, Edited by Sharon E. J. Gerstel, Washington, DC, Dumbarton Oaks Research Library and Collectionn, 2013.
163. POP, Ierom. Drd. Irineu, „Maica Domnului în viața Bisericii și evlavia credincioșilor ortodocși”, în: *Ortodoxia*, XXXVI (1984), nr. 3 (iulie-septembrie).
164. SAVA, Pr. Viorel, „Tainele Bisericii și vindecarea persoanei umane. Abordare liturgică”, în: *Ortodoxia*, Seria a II-a, IV (2012), nr. 4 (octombrie-decembrie).
165. STARODUBCEV, Tatjana, „The cult of the Virgin ζωοδόχος Πηγή and its reflection in the painting of the Palaiologan era”, în: *ZOGRAF* (33), 2009.
166. STĂNILOAE, Preot Prof. Dumitru, „Învățătura despre Maica Domnului la ortodocși și catolici”, în: *Ortodoxia*, II (1950), nr. 4 (octombrie-decembrie).
167. STĂNILOAE, Pr. Prof. D., „Maica Domnului ca mijlocitoare”, în: *Ortodoxia*, 1952 (IV), nr. 1 (ianuarie – martie).

168. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Maica Domnului în prologul Evangheliei după Luca”, în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3 (iulie-septembrie).
169. TALBOT, A.-M., „Epigrams of Manuel Philes on the Theotokos tes Peges and Its Art”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 48 (1994).
170. TALBOT, Alice-Mary, „Pilgrimage to Healing Shrines: The Evidence of Miracle Accounts”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 56. (2002).
171. TEȘU, Pr. Ioan C., „Suferința - Academie a sfințeniei”, în *Ortodoxia*, Seria a II-a, IV (2012), nr. 3 (octombrie-decembrie).
172. TETERIATNIKOV, Natalia, „The image of the Virgin Zoodochos Pege: two questions concerning its origin”, în: *Images of the Mother of God. Perceptions of the Theotokos in Byzantium*, Edited by Maria Vassilaki, Published by Ashgate Publishing, 2004.
173. „The 1955 Kristallnacht in Constantinople”, în: *Orthodox Heritage*, vol. 16, Issue 09-10, September-October 2018.
174. TILEA, Pr. Dr. Gh., „Maica Domnului după cărțile noastre de cult. Însemnări de mariologie ortodoxă”, în: *Glasul Bisericii*, XXX (1971), nr. 1-2 (ianuarie-februarie).
175. USPENSKI, L., „Primele icoane ale Mântuitorului și ale Maicii Domnului”, în: *Mitropolia Olteniei*, XIII (1961), nr. 10-12 (oct-dec).
176. VELMANS, Tania, „L'iconographie de la Fontaine de Vie dans l'art byzantin”, în: *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1968.
177. VINTILESCU, Profesor Pr. Petre, „Verbul «a mântui» ca termen de invocare a Prea Sf. Născătoare

de Dumnezeu în pietatea Ortodoxă”. Contribuție de filologie liturgică, în: *Studii Teologice*, VIII (1940), Volumul II.

178. WARDLE, Dr. Jon, „Hydrotherapy: a forgotten Australian therapeutic modality”, în: *Australian Journal of Medical Herbalism*, 2013, nr. 25 (1).

179. WELLESZ, Egon, „The «Akathistos». A Study in Byzantine Hymnography”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 9 (1956).